

В.В. Зінченко (Український гуманітарний інститут, м. Київ, Україна)
**ІДЕЯ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОГО СВІТОВОГО СУСПІЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ
ТЕНДЕНЦІЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

У статті досліджено інституційні процеси інтеграції і регіоналізації в сучасних індустріальних системах з використанням концепцій «відновлювальної економіки» і «середнього шляху».

Ключові слова: глобалізація, суспільна трансформація, інтеграція, регіоналізація, світова економіка, відновлювальний розвиток.

Літ. 20.

В.В. Зинченко (Украинский гуманитарный институт, г. Киев, Украина)
**ИДЕЯ ВОССТАНОВИТЕЛЬНОГО МИРОВОГО ОБЩЕСТВЕННО-
ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ
ТЕНДЕНЦИИ ГЛОБАЛИЗАЦИИ**

В статье исследуются институциональные процессы интеграции и регионализации в современных индустриальных системах с использованием концепций «восстановительной экономики» и «срединного пути».

Ключевые слова: глобализация, общественная трансформация, интеграция, регионализация, мировая экономика, восстановительное развитие.

V.V. Zinchenko (Ukrainian Humanities Institute, Kyiv, Ukraine)
**THE IDEA OF RESTORATIVE WORLD SOCIOECONOMIC
DEVELOPMENT AND INSTITUTIONAL TRENDS
IN GLOBALIZATION**

The article studies the institutional processes of integration and regionalization within contemporary industrial systems applying the concepts of "restoratory economy" and "middle way".

Keywords: globalization; social transformation; integration; regionalization; world economy; restorative development.

Постановка проблеми. Останні десятиліття спостерігалось зростання інтеграційних процесів у світі, розвиток тенденцій до спільного вирішення країнами своїх господарських завдань. Сьогоднішньому світу притаманний значний ступінь інтегрованості та інтернаціоналізації. Національні економіки поступово стають все більш інтегрованими. Відбулося своєрідне «стиснення» світового простору, який вимагає нових форм взаємовідносин [10, 27].

Аналіз останніх публікацій. Послідовники і розробники сучасних ідей досліджень даного напрямку об'єднані, зокрема, в науково-дослідну й експериментально-прикладну організацію «Товариство Шумахера» (The E.F. Schumacher Society) та існуючий при ньому «Новий економічний інститут» (New Economics Institute). Метою цих утворень є будівництво економічно й екологічно стабільного суспільства. Ідеї і прикладні моделі представників цього напрямку (зокрема С. Валліса [18], А. Зайонц [20], Г. Уотсон [19] та ін. [6; 7; 11–15; 18–20]) з успіхом застосовуються в країнах різного типу й активно досліджуються в міжнародних інституціях та ООН для вироблення нової ефективної стратегії світового розвитку.

Мета дослідження. Показати, що проблема не в самому явищі глобалізації чи регіоналізації, а в здатності урядів багатьох країн пристосувати свою політику і стратегію розвитку до умов, що змінюються.

Основні результати дослідження. Будучи, водночас, самобутніми, унікальними державами, господарюючи, виходячи із власних принципів, традицій, потреб, особливостей, усі вони, хочемо ми цього чи ні, підпорядковані певним уніфікованим економічним принципам і принципам так званої глобалізації [4, 73], більше того, інтеграції явно, чи часто, неявно вираженої.

Взаємопроникнення економік, інтернаціоналізація фінансових ринків і сучасний етап розвитку сприяють процесу світової та економічної глобалізації. Згідно з аналізом І. Валлерстайна [16; 17], на основі наднаціонального, глобального поділу праці в економічних центрах поступово розвинулися національні індустріальні системи, в яких існує тісний взаємозв'язок між економікою і політикою. Нині спостерігається так звана послідовна форма глобалізації, що розвивається в умовах єдиного ринкового характеру світового господарства. Це об'єктивний процес, який є важливою ознакою постіндустріальної цивілізації. Людство пройшло *внутрішньодержавний рівні / мікро-* (в межах імперії), *міждержавний / мезо-* (колонії – метрополії) і дійшло до *міжрегіонального / макрорівня* (промислово розвинені країни – регіони як укрупнені інтеграційні та інтегративні об'єднання: ЄС, АТЕС, ПСА, СНД, ЧЕС тощо). Але існує ще вищий рівень – *мегарівень*, так званий «*макро з макро*». Однак цікавим є не лише констатація даного факту в історії розвитку цивілізації, а з'ясування його сутності, умов виникнення, форм і механізмів функціонування, ролі та впливу на сучасний світопорядок [2, 4]. Сама ідея вже сучасної форми глобалізації – поступового стирання економічних меж між країнами, у результаті якого світова економіка зрештою уподібнилася б до економіки єдиної країни – виникла десь три десятиліття тому. У британському журналі "The Economist" зауважується, що в шістдесятих роках кожна велика американська фірма стверджувала, що вона «багатонаціональна» [1]. «У вісімдесятих роках «глобалізація» стала розповсюдженим науковим висловом, на цьому базувалися тисячі різних стратегій» [1]. «Глобальні стратегії заради прибутку» – таким було типове гасло того періоду. В основі глобалізації бізнесу і фінансів лежало досягнення технічного прогресу, скорочення обсягів втручання держави в економіку і фінанси у промислово розвинених країнах, зростання міжнародних потоків капіталу. Критики, також стурбовані зростаючим впливом фінансових ринків, здатних спричинити економічний хаос, стверджують, що концепція глобалізації помилкова, тому що дійсно нові оригінальні феномени в економіці не вкладаються в строге поняття єдинопланетарності [8, 19]. Це процес глобальний і в межах західного світу він не пов'язаний з якістю самих інститутів, він пов'язаний зі змінами, які відбуваються у суто людській, особистісній сфері суспільної діяльності. Причому поряд з індивідуалізацією, відокремленням індивіда від соціальних груп відбувається збіднення соціальних груп, формування їх не за соціальним статусом, походженням, а за принципом добровільності, асоціативності [3, 57]. Усі процеси, які проходять у світі, набувають у тій чи іншій мірі глобального характеру. Неefективність, а часто і шкідливість для людства та навколишнього середовища сучасних економічних підходів змушує все частіше шукати розумні альтернативи. Вони є, але ними не користуються – насамперед тому, що про них мало знають.

Одна з таких альтернатив – модель «*відновлювальної економіки*», яка бере свої витоки з концепції т.зв. «*буддистської економіки*» Е. Шумахера, який довів принципову «невигідність» неконтрольованого індустріального виробництва ще у п'ятдесятих роках ХХ століття. Е. Шумахер опублікував свою основну працю "Small is Beautiful: A Study of Economics as if People Mattered" («Краса малого: дослідження економіки та її значення для людини») [13] у 1973 році. Результати своїх досліджень учений виклав у класичному есе «Буддистська економіка» та кількох інших працях.

«Японське економічне диво» також безпосередньо або опосередковано увібрало в себе ідеї буддистської економіки, яка явно або неявно вплинула і вдосконалила японську трудову етику, працьовитість і методи управління. На японську етику лояльності, зайнятості протягом всього життя, спільного ухвалення рішень, мозкової атаки, «Кола перевірки якості» (QCC), «Повного якісного управління» (TQM), медитацію, постійний самоконтроль і самовдосконалення безумовно вплинули дзен-буддизм, філософія Махд'яміки, *буддистська філософія взаємозалежного виникнення й ідентичності*, елементи даосизму і конфуціанства [15].

Ш. Іноу – один з тих оригінальних і шанованих економістів світу, які намагаються об'єднати ідеї буддистської філософії із сучасною економікою та управлінням. Економічна модель, яку він сформував у своїй концепції «буддистської економіки Японії», вплинула на японських економістів, промисловців, підприємців, бізнесменів і корпоративних лідерів. Ш. Іноу працював у Токійському банку, а з 1975 р. був призначений президентом банку «Міядзаки». Він голова «Фонду проповіді буддизму» і член Буддистського економічного науково-дослідного інституту при університеті "Komazawa". Ш. Іноу розвиває буддистську ідею «залежного виникнення» (палі¹: *paticcasamuppada*; санскрит: *pratityasamutpada*) в термінах взаємозв'язку людей, економіки і культури. Впроваджуючи ідею «правильного бачення» (*sammaditthi*), учений написав книгу з буддистської економіки «Буддизм в роботі: Новий підхід до управління і бізнесу» [7].

Ш. Іноу також висунув теорію «серединного шляху» буддистської економіки як «ідеальної можливості» між капіталізмом і соціалізмом. Капіталізм підкреслює повагу до основних прав людини і приватну власність, тоді як соціалізм відстоює рівний розподіл багатства. Сила капіталізму – у вільному ринку і змаганні, які дають реалізувати потенційну можливість підприємців. Його явний недолік і дефект – експлуатація «сильними і жадібними» слабких для особистого фінансового й матеріального прибутку. Перевага соціалізму полягає в тому, що уряд або держава контролює та регулює соціальний захист, плати і розподіл багатства. Надмірні оподаткування здібних підприємців і старанних працівників на користь малоздатних і ледачих перешкоджає індивідуальним ініціативам і старанності. Це обмежує розвиток людського потенціалу.

Економічна буддистська модель Ш. Іноу прагне перебороти ці крайнощі.

¹ палі – пракрит однієї із середньоіндійських мов індійської (або індоарійської) групи індоєвропейської сім'ї мов. Слово «палі» означає «строка, строфа» й має пряме відношення до канонічних буддистських текстів Тхеравади.

Згідно з Ш. Іноу, найвища користь стратегії розвитку економіки – це практика «серединного шляху», в якій ідеї капіталізму і соціалізму об'єднані. Така економічна модель відома під назвою «*буддійської змішаної економіки*». Наприклад, стратегія малазійського уряду «Погляд на Схід» запозичила методи управління в японської буддійської економічної моделі, ідеї трудової культури Кореї і Японії, що сприяло успішному розвитку змішаної економіки, забезпеченню економічного зростання в багатонаціональній і поліконфесійній державі в умовах ризиків фундаменталізму, націоналізму і глобалізації [15, 46].

Китай також динамічно розвиває змішану економіку і вже зарекомендував себе як одна зі світових економічних наддержав. «Серединний шлях» буддійської економіки гарантує життєздатний розвиток, не ушкоджуючи і не знищуючи навколишнє середовище, не заподіюючи шкоди людським ресурсам. Тобто механізм вільного ринку, конкуренція повинні розвиватися, не руйнуючи ні природи, ні людського суспільства.

«*Життєздатна економіка*» повинна бути справедливішою й екологічно безпечнішою. Буддизм, економіка й екологія взаємозв'язані і взаємозалежні. Ш. Іноу визначає буддійську економіку в термінах трьох моделей, які універсально прийнятні, оскільки вони спільні для всього світу і нешкідливі для навколишнього середовища: 1) це економічна система, яка приносить користь усім; 2) вона захищає універсальні цінності терпимості і миру; 3) така зберігаюча, ощадна економічна модель врятує планету від виснаження і руйнування природних ресурсів [7, 109].

Традиційна економіка переймається товарами й грошима, але мало цікавиться довкіллям, людиною та рівнем відновлюваності ресурсів. Мета «типового економіста» – отримати максимум грошей, зробивши найменші інвестиції. Економіка існує не сама по собі, а є деривативом від визначення мети та сенсу життя, незалежно від того, знає про це конкретний економіст, чи ні. З точки зору сучасної західної економічної думки звичніше вимірювати рівень життя кількістю спожитих за рік товарів і послуг, вважаючи, що людина, яка споживає більше, живе краще, ніж той, хто споживає менше. Для «відновлювальної економіки» такий підхід нерозумний, адже споживання – це всього лише засіб, а не мета, так що максимальний добробут за мінімального споживання і є реальним показником кращого життя. Споживання товарів і володіння ними – це всього лише засоби для оптимального розвитку. «Відновлювальна економіка» досліджує те, як досягти цілей, володіючи мінімальними засобами. Таким чином, відновлювальна економіка – це максимальне задоволення потреб через оптимальне споживання, у той час як «західний» економічний підхід зорієнтований на максимальне споживання за допомогою оптимального виробництва. Очевидно, що слід докласти набагато більші зусилля для нескінченної гонитви за максимальним споживанням, ніж для підтримки спрямованого на оптимальне, не максимальне, споживання способу життя.

З точки зору буддизму, найбільш раціональна форма виробництва – це виробництво з місцевих ресурсів для задоволення місцевих потреб. Мета – самозабезпечення, а не виробництво надлишку. «Економічний прогрес» необхідний лише для досягнення самозабезпечення. Розвиваючись понад це, він приносить руйнування. Відновлювальна економіка нагадує, що призначення

економіки — слугувати потребам людей. Але в «реальній» економіці все навпаки — люди існують для того, щоб служити економіці. Виробництво товарів вважається важливішим, ніж люди, які ці товари споживають. Вважається, що людина, яка більше споживає, має вищий «стандарт життя», ніж та, яка споживає менше. Для «буддистського» економіста такий підхід, м'яко кажучи, «нераціональний»: споживання і споживацтво — лише форми людської діяльності (які є не найважливішими порівняно з самореалізацією, щастям, здоров'ям і безкорисливим служінням іншим). З точки зору буддизму, раціональна мета звучала б як: досягнення максимального достатку за умови мінімального споживання.

Замість нарощування споживання Е. Шумахер пропонує ідею «повноти» [13, 56]. Споживання не потрібно стимулювати, навпаки, існуючі потреби необхідно задовольнити, а нових людям нав'язувати не слід. Відновлювальна економіка намагається максимально задовольняти потреби шляхом *оптимізації споживання*, західна — орієнтується на *максимальне споживання* за допомогою *оптимізації виробництва*. Гонитва за максимальним споживанням потребує величезних зусиль і ресурсів.

Підтримання способу життя, спрямованого на оптимальне споживання, потребує менших затрат. Е. Шумахер зазначає, що середній американець живе в значно більшому стресі, ніж середній бірманець [12, 17]. В цілому «відновлювальна економіка», яка базується на принципі «*місцеве виробництво — місцеве споживання*», є універсальною моделлю, ідеальною для невеликих замкнених локальних спільнот. Така економіка заощаджує на транспортних витратах, крім того, дає можливість постійної зайнятості, формує особисту зацікавленість всіх учасників виробництва в якості кінцевого продукту, невразлива до змін у глобальній кон'юктурі, забезпечує стабільний ріст і, врешті-решт, має відносну локальну самодостатність (починаючи з територіальних громад/общин та їх концентрованої сукупності на рівні національної/регіональної економіки).

З точки зору відновлювальної економіки, транспортування великих обсягів ресурсів для задоволення місцевих потреб — ознака неефективності економіки. У традиційній економіці збільшення об'єму товароперевезень часто вважають показником економічного прогресу, а не погіршення структури споживання. Оцінювати товар вище від людини, а споживання вище від творчості — означає перевернути реальність навиворіт. Адже в такому випадку вторинне — продукт праці людини — цінується вище за первинне, самого виробника. Цивілізація чи спільнота, яка живе переважно з відновлюваних ресурсів, досконаліша, ніж та, що залежить від ресурсів невідновлюваних. Остання веде паразитичний спосіб життя, витрачаючи на задоволення потреб не дохід, а капітал. Гнатися за зовнішніми показниками на кшталт ВВП, згідно з принципами «буддистської економіки», — нерозумно. Ці цифри, зазвичай, показують зростання «відсотка жирів у маслі» тільки купки великих власників, ігноруючи економічний стан більшості населення. Те саме можна сказати й про ідеалізацію показників імпорту й експорту. Так інтерпретується буддистська ідея.

Зараз такі «заяви» вже не сприймаються як щось революційне, але для економістів шістдесятих вони звучали повною ерессю. Е. Шумпетер показав,

як відрізняються західний і буддистський підходи до праці. Західний «матеріалістичний» підхід до роботи передбачає, що для працівника праця – майже примусова, а для роботодавця – це витрати, яких неможливо уникнути, але які він намагатиметься будь-яким способом звести їх до мінімуму. Заробітна плата вважається компенсацією робітникам за втрачений час і комфорт. З точки зору буддизму людська праця передбачає, як мінімум, три мети. Насамперед – це спосіб розвивати свої творчі здібності, а «спеціалізація – доля комах»: автоматизація праці, коли працівник заводу, офісу, супермаркету місяцями й роками щодня повторює однакові монотонні дії, все більше перетворюючись на зомбі-робота – неприйнятна, бо душить у людині творче начало. По-друге, робота допомагає людині подолати власний егоїзм (одне з основних завдань, які буддизм ставить перед індивідом [6, 108]) через працю з іншими над спільним проектом. По-третє, виробництво необхідних для достойного рівня життя, якісних товарів та послуг.

Робота – не лише процес виробництва, вона ще й має психологічну та «духовну» значущість, як відзначає тайський вчений П.А. Пайютто у книзі «Буддистська економіка: Серединний шлях для ринку» [11]. Навіть для тих економістів, які вважають, що економічне зростання важливіше за будь-які релігійні цінності. Західний підхід має певні соціальні наслідки: поки жінки працюють в офісах і на виробництві, їхніми дітьми займається хтось інший. Для «буддистського економіста» таке використання ресурсів настільки ж неефективне, як, скажімо, для економіста західного – рекрутування в армію висококваліфікованого фахівця.

Буддистська система має й цікаві деталі, наприклад, саджаючи дерева і дбаючи про них, ми думаємо про майбутнє, забезпечуємо наступні покоління відновлюваними ресурсами, «включаємося» у взаємодію з природою і краще усвідомлюємо природні процеси та наш вплив на них [14, 201].

В економії ресурсів звертається увага на боротьбу зі спекуляціями, зокрема на спекуляції землею. Існує цікавий спосіб вирішення цієї проблеми, згідно з яким ані приватна власність і безконтрольний продаж землі, ані націоналізація, коли землю контролює бюрократія, не можуть дати гарних результатів. У першому випадку неможливо уникнути спекулятивного зростання цін та знищення дрібних землевласників. У другому виникають маразми соціалістичного «управління» землею, відомі всім, хто пережив експерименти з колгоспами у радянські часи. Пропонується встановлювати законом стабільну ціну для кожної земельної ділянки (з прив'язкою її до індексу інфляції).

У розвинених країнах технічно це зробити зовсім неважко. Продавець ділянки не може отримати за неї більшу ціну, ніж встановлено. Якщо ж у процесі купівлі-продажу знайдеться бажаючий заплатити більшу ціну, ніж встановлено, він платить більше. Але сума переплати йде не продавцеві, а у спеціальний державний фонд (наприклад, благоустрою сільгоспугідь, створення заповідників чи озеленення міст).

Отже, індустріальне чи «постіндустріальне» суспільство, яке ґрунтується на екстенсивному використанні невідновлюваних ресурсів, не може існувати нескінченно довго. Повернення до локальних економік, заснованих на сільському господарстві і місцевому виробництві, неминуче. З цим важко не пого-

дитися теоретично, але доки ситуація не стане критичною, більшість людей не сприйме цієї думки. Наразі імплементація і розвиток принципів «буддистської економіки» назріла, хоча раніше це була справа ентузіастів-експериментаторів у деяких невеличких комунах та екопоселеннях. Можливо, розумніше збільшувати не споживання, а вчитися досягати максимуму задоволення від мінімуму споживання? І принципово виробляти лише максимально якісні товари та послуги як на національному, так і на регіональному, континентальному та світовому рівнях.

Глобальної економіки сьогодні фактично поки що не існує, просто є господарська система, в якій економічний і соціальний розвиток більшої частини людства жорстко обумовлений прогресом постіндустріального світу і його спроможністю впливати на хід подій в інших регіонах планети. Безумовно, господарські та інформаційні зв'язки стають все більш інтенсивними й різноманітними, але їх значення в межах різних соціально-економічних систем залишається діаметрально протилежним. В середині постіндустріального світу глобальні тенденції поки що призводять до зближення рівнів розвитку окремих країн і жорсткого протистояння їх із рештою світу. Місце країни в сучасному світі більше визначається якістю людського капіталу, станом освіти і ступенем використання науки й техніки у виробництві [5, 21]. Однак цей процес все ж не тотожний реальній універсалізації глобальної спільноти [2, 3]. Виживання глобалізованої цивілізації видається настільки складним, що досягнення економічної і соціальної стабільності, яка б супроводжувалася повагою до людини, її прав і свобод, можливе зараз, на жаль, лише в небагатьох соціумах і в історично дуже короткі періоди. Ще однією суттєвою обставиною є те, що глобалізація сьогодні супроводжується *регіоналізацією економічної діяльності*, яку часто вважають гальмом, спротивом, антагоністом глобалізації, чи глобалізацією в обмежених масштабах, яка охоплює групу країн, що утворюють об'єднання, в яких відбувається більша чи менша лібералізація торгівлі, руху капіталу і людей у межах відповідного інтеграційного угруповання. Світ у цілому швидше рухається до свого роду «нового регіоналізму», просто один із «нових регіонів» поки що має транснаціональний характер і поширив свій вплив на всю планету.

Висновки. Для сучасної України, в контексті її національно-економічного та інтеграційного розвитку, необхідно враховувати, що процес регіоналізації економіки дещо уповільнює процес широкомасштабної експансіоністської й екстенсивної глобалізації, але це є невід'ємна і логічна фаза глобальності саме на цьому витку розвитку, а наступним вже буде об'єднання між регіональними глобальними угрупованнями. Регіон є меншою моделлю світу, і саме тут можна швидше досягнути інтернаціоналізації, інтеграції, лібералізації, уніфікації, не зазіхаючи на національну самобутність, виявити проблеми, суперечності, неприйнятні кроки і аж тоді переходити до вищого щабля у глобальному світі, уже співпрацюючи із укрупненими світовими регіонами-полісами.

1. An anatomy of so-called deglobalisation. The Economist, Feb 19th, 2009.
2. Bello, W. (2009). The Virtues of Deglobalization. Washington, DC: Foreign Policy In Focus.
3. Exner, A. (2005). Losarbeiten Arbeitslos – Globalisierungskritik und die Krise der Arbeitsgesellschaft. Hg. Ernst Lohoff. Munster: Unrast Verlag. 284 s.
4. Exner, A. (2008). Die Grenzen des Kapitalismus : wie wir am Wachstum scheitern. Christian Lauk,

Konstantin Kulterer. Wien: Ueberreuter, 2008. 223 s.

5. *Gorz, A.* (2004). Kritik der ökonomischen Vernunft. Sinnfragen am Ende der Arbeitsgesellschaft. Hamburg: Rotbuch Verlag. 388 s.

6. *Guruge, A.* (2008). Buddhism, Economics and Science: Further Studies in Socially Engaged Humanistic Buddhism. Bloomington: AuthorHouse. 208 p.

7. *Inoue, Sh.* (1997). Putting Buddhism to Work: A New Approach to Management and Business. Tokyo: Kodansha International (JPN). 1st edition. 176 p.

8. *Krugman, P.* (2009). The Return of Depression Economics and the Crisis. New York: W.W. Norton. First Edition edition. 224 p.

9. *Kurz, R.* (2009). Kollaps der Modernisierung: vom Zusammenbruch des Kasernensozialismus zur Krise der Weltökonomie. Frankfurt am Main: Eichborn. 288 s.

10. *Naisbitt, J.* (2006). Global Paradox. Avon Books. 392 p.

11. *Payutto, P.A.* (1996). Buddhist Economics: A Middle Way for the Market Place-Badger. Torchlight Publishing. 99 p.

12. *Schumacher, E.F.* (1978). A Guide for the Perplexed. New York: Harper Perennial. Worn Condition edition. 160 p.

13. *Schumacher, E.F.* (1993). Small is beautiful: a study of economics as if people mattered. London: Vintage. XI, 259 p.

14. *Schumacher, E.F.* (1998). This I Believe, and Other Essays. Hartland: Resurgence Books, an imprint of Green Books. Revised edition. 224 p.

15. *Sivaraksa, S.* (2009). The Wisdom of Sustainability: Buddhist Economics for the 21st Century. Kihei: Koa Books. 192 p.

16. *Wallerstein, I.* (1990). World-System Analysis: The Second Phases. Review, 13(3): 217–238.

17. *Wallerstein, I.* (2000). The Essential Wallerstein. N.Y.: The New Press. 471p.

18. *Wallis, St.* (2010). A New Set of Economic Principles – Five Principles for the New Economy by 2020. This paper was developed by Stewart, Manfred Max-Neef and 20 other people over a 3-day period at the Tallberg Forum in 2008. New York: By Stewart and Manfred Max-Neef.

19. *Watson, G.* (1999). The Wisdom That Builds Community. Seventeenth. Annual E.F. Schumacher Lectures, Williams College, Williamstown, Massachusetts: Edited by Hildegard Hannum, E.F. Schumacher Society (now New Economics Institute).

20. *Zajonc, A.* (2000). Buddhist Technology: Bringing a New Consciousness to Our Technological Future. Annual E.F. Schumacher Lectures, Williams College, Williamstown, Massachusetts: Edited by Hildegard Hannum, E.F. Schumacher Society (now New Economics Institute).

Стаття надійшла до редакції 12.09.2011.